

- Ira, V., 1996: Etnická a religiózna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska a percepcia etnických a religióznych napätí. *Geograf. Cas.*, 48, 1, p. 13–34.
- Kónya, P., 1997: Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu. Metodické centrum Prešov, 78 pp.
- Kovačovičová-Puškárová, B., Puškár I., 1971: Derevjani cerkvi schidnogo obrjadu na Slovaččini. *Naukovij zbirnik Muzeju ukrajinskoj kulturi v Svidniku*, 5, SPN Bratislava–Prešov, 519 pp.
- Krasowski, I., 1992: Problem autochtonizmu Rusinów w Beskidzie Niskim. In Czajkowski, J. (ed.): *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. I. Rzeszów, p. 381–386.
- Magocsi, P. R., 1994: Rusíni na Slovensku. *Rusínska obroda Prešov*, 214 pp.
- Parczewski, M., 1992: Geneza Lemkowszczyzny w swietle wyników badan archeologicznych. In Czajkowski, J. (ed.): *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. I., Rzeszów, p. 11–25.
- Reinfuss, R., 1992: Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Lemkowszczyzny. In Czajkowski, J. (ed.): *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. I., Rzeszów, p. 167–182.
- Sopoliga, M., 1992: Granice i główne cechy kultury Lemków w południowo-wschodniej Slowacji. In Czajkowski, J. (ed.): *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. I., Rzeszów, p. 249–265.
- Sopoliga, M., Dugas, D., 1996: *Perly Ľudovej architektúry*. Dino Prešov, 127 pp.

RNDr. René Matlovič, PhD. (1967), odborný asistent
 RNDr. Robert Ištók, CSc. (1957), odborný asistent
 Katedra geografie a geokológie Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Ulica 17. novembra 1, 081 16 Prešov

Deontológia alebo teleológia v etike?

Problém deontológie a teleológie je jedným z dôležitých problémov etiky. Od pochopenia tohto problému závisí správne určenie etických noriem. Mnohým nesprávnym záverom v etike sa dá podľa nášho názoru vyhnúť, keď sa správne pochopí tento vzťah.

Termín **deontológia** je odvodený z gréckych slov *deon*, čo znamená "povinnosť, to, čo sa má, čo sa musí urobiť" a *logos*, čo znamená "učenie, veda". Deontológia je teda **veda o tom, čo je mravnou povinnosťou človeka**. Naproti tomu termín **teleológia** je odvodený z gréckych slov *telos*, čo znamená "cieľ, účel" a opäť *logos*. Teleológia je teda **veda o tom, čo je eticky účelné**.

Na prvý pohľad sa tieto dva etické princípy zdajú protirečivé, vzájomne sa vylučujúce. Buď platí jeden z týchto princíпов, alebo druhý. Nemôžu platiť oba naraz. A skutočne, ak sa deontológia chápe absolútne, vylučuje teleológiu. Ak mám presne určené, čo mám vykonať, nemôžem uvažovať o tom, nakoľko je to účelné, ale musím to urobiť, lebo je to prikázané. **Deontológia je teda etika povinnosti**. Na druhej strane teleológia, ak sa chápe absolútne, vylučuje deontológiu. Ak vychádzam z toho, čo je účelné vykonať, nemôžem vždy splniť to, čo je všeobecne mravne prikázané. **Teleológia je teda etika dobra**, či už dobra osobného (hedonizmus, etika egoizmu), alebo dobra celku (utilitarizmus, kon-

zekvencionalizmus). Bohužiaľ, mnohokrát sa deontológia a teleológia v etike chápu takto extrémne, absolútne.

Absolútne chápaná extrémna deontológia je vlastne rigorózna morálka mravných prikázaní a noriem, ktorá nepozná výnimky. Bez ohľadu na to, aký to bude mať vplyv, prikázanie treba splniť. V extrémnej deontológii sa povinnosť považuje za nezávislú od mravného dobra. Povinnosť treba plniť pre povinnosť samu. Prikázanie je posvätné a nemožno ho nesplniť. Ak sa príslušné prikázania nachádzajú napísané v posvätných knihách určitého náboženstva (Biblii, Koráne), tým viac vyniká ich bezpodmienečná záväznosť.

Mnohí (a to najmä teologickí) etici glorifikujú takúto rigoróznou etiku morálnej povinnosti a bezpodmienečného splnenia mravného príkazu a nesprávne ju chápu ako morálnu zásadovosť. Tým, ktorí by chceli pri plnení morálnej povinnosti prihliadať aj na situáciu, na dosiahnutie určitého dobra (teleológiu), vytykajú mravný liberalizmus. Nepoznať výnimky pri plnení morálnych povinností považujú za vyššiu morálku.

Predstaviteľmi rigorózne etiky povinnosti boli v Kristovej dobe farizeji a zákonníci. Vychádzali z predpokladu, že prikázanie Mojžišovho zákona sa musí bezpodmienečne splniť.

S extrémne pochopenou deontológiou sa stretáme

u Kanta (kategorický imperatív), ale aj v katolíckom a protestantskom fundamentalizme, ktorý príliš lipne na litere Božieho zákona a strohého morálneho príkazu. Z reformátorov sa s ňou stretáme najmä u Kalvina a na neho nadväzujúcom angloamerickom puritanizme. Naproti tomu teologické smery, ktoré viac zdôrazňujú etiku lásky, odmietajú požiadavky extrémne a absolútne pochopenej deontológie.

Je vcelku ľahké postaviť v etike vysoké nároky a požiadavky, ale treba sa opýtať na spoločenský dosah takejto extrémnej etickej praxe. Niektoré z týchto bezpodmienečných mravných požiadaviek síce vzbudzujú u mnohých obdiv pre mravnú neochvejnú, ale pre život nič neprinášajú, ba vedú do slepej uličky. Dôsledné uskutočňovanie takejto etiky by dovedlo spoločnosť do ešte väčšej morálnej krízy. Je zrejme, že cesta extrémnej deontológie nie je pre etiku schodnou cestou. Je to tvrdá etika chladnej rigorozity a zákonníctva a akoby v nej chýbala humánnosť a láska k človeku v jeho často spletitej životnej situácii. Isteže, vo väčšine prípadov treba mravný príkaz bezpodmienečne splniť. Pre nedostatok humánosti predstaviteľov extrémnej rigorózne deontológie je extrémne deontologický prístup v etike morálne neprijateľný a nie celkom správny, napriek jeho glorifikovaniu ako eticky vysoko zásadového.

Na probléme kolízie povinností sa najplastickejšie ukazuje, že extrémna deontológia nie je uspokojujúcim riešením etických problémov. Človek sa dostáva do kolízie povinností vtedy, keď jeden mravný princíp vyžaduje nesplnenie iného mravného princípu. Treba sa rozhodnúť pre tzv. menšie zlo. Napríklad niekto za druhej svetovej vojny schovával židov. Prišlo Gestapo a pýtalo sa: – Sú tu schovaní židia? Rigorózný deontologizmus tu žiada za každých okolností povedať pravdu a priznať, že sú tu schovaní židia. Ale príkaz lásky k blížnemu žiada radšej klamať, lebo títo židia by inak boli vydaní na smrť v koncentračných táboroch. Nemecký teológ Thielicke sa nazdáva, že pri kolízii povinností sa človek v každom prípade previní. Podľa nášho názoru to tak nie je. Človek by sa previnil práve vtedy, keby židov vydal na smrť, ale ak ich zachráni za cenu akejsi "svätej lži", to nie je vina. To je v takejto chvíli morálna povinnosť. Prívrženci rigorózne deontológie z náboženských kruhov by si mali uvedomiť plné znenie ôsmeho Božieho príkázania: Nevypovieš krivého svedectva proti svojmu blížnemu! Iba taká lož je zakázaná, ktorá je proti záujmom blížneho. Ak nevyslovením pravdy zachránime blížnemu ohrozený život, to nie je previnenie proti prikázaniu pravdivosti, lebo to nebolo urobené "proti svojmu blížnemu".

Iným príkladom kolízie povinností je pre kresťana otázka použitia zbrane proti kriminálnikovi alebo agresorovi na obranu vlasti. Pacifistické skupiny odmietajú vziať do ruky zbraň. Tou zbraňou by však niekto mohol

zachrániť život mnohých nevinných ľudí. V záujme zachrany životov iných je morálne použiť zbraň napriek tomu, že strohý deontologický príkaz hovorí: Nezabiješ! Tu si treba znova uvedomiť, že podľa židovských teológov (a aj židovských prekladov Biblie z hebrejčiny do iných jazykov) piate Božie prikázanie v hebrejčine neznie Nezabiješ!, ale Nazavraždíš! Nie zabitie agresora – ak je to nevyhnutné – je zakázané, ale v piatom božom prikázani je zakázaná svojvoľná vražda iného človeka. Dalším prípadom kolízie povinností je napr. otázka, či smrteľne chorému máme povedať pravdu o jeho skutočnom beznádejnom stave. Na židovskej etike vidieť najlepšie, že rigorózna deontológia nie je schopná riešiť kolízie povinností. Aby zachovala princíp bezpodmienečnej platnosti Mojžišových zákonov uchýľuje sa neraz k ich pokryteckému obchádzaniu, stretávame sa s tým najmä u ortodoxných židov.

Nechceme popierať, že sú aj také situácie, keď má pravdu Thielicke, že každá z volieb v rámci kolízie povinností je spojená s vinou, napr. pri interrupcii, keď stojí život matky proti životu dieťaťa, alebo pri rozhodovaní o vydaní súhlasu na odpojenie prístrojov u nevyliciteľne chorého rodinného príslušníka. Tu sa naozaj stáva, že tí, čo sa rozhodli pre určité riešenie, zároveň to cítia aj ako určitú vinu. Ale život ich donútil rozhodnúť sa pre jedno z dvoch cieľov.

O zmiernenie nedostatkov extrémnej deontológie sa snaží **kazuistická etika**. Tá sa pokúša aplikovať morálne normy na konkrétny prípad (kázus) a dať konkrétne smernice v prípadoch kolízie povinností. Snaží sa o určenie priorít pri kolízii povinností. Kazuistická etika sa používala v minulosti v katolíckej cirkvi najmä v svedeckej praxi. Typicky kazuistická je napr. Katolícka mravouka od Alexandra Spesza (Trnava, 1948). V porovnaní s extrémnou etikou povinností je kazuistika určitým relativizovaním prikázania, a tak je pokrokom voči nej. Jej negatívnou stránkou však je to, že sa snaží utvoriť pevnú všeobecnú normu pre každú situáciu, čo vzhľadom na rôznosť situácií môže viesť k falošným etickým konzekvenciám. Okrem toho kazuistická etika je neprehľadná. Jednoduchý človek nie je schopný osvojiť si jej poučky a podľa nich sa hneď rozhodovať. Tu má pravdu kritik kazuistiky Emil Brunner (1978), že kazuistika sa snaží o "eticú ortodoxiu", ktorá nie je menej zlá ako strnulá dogmatická ortodoxia.

Igor Kišš

Literatúra

Brunner, E., 1978: Gebot und die Ordnungen. Zürich, p. 79.

Prof. ThDr. Igor Kišš (1932), dekan Evanjelickej bohosloveckej fakulty UK, Svoradova 1, 811 03 Bratislava